

Serpil akır

Erkek Kulübünde
Siyaset

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
GİRİŞ.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

KADINLAR, SİYASET VE YURTTAŞLIK

A- SİYASET KURAMINDA KADIN VE YURTTAŞLIK.....	35
İlk incelemeler.....	36
Siyasetin temel kavramları sorgulanıyor.....	37
Liberal kuramın ikircikliği: Rousseau ve Locke.....	41
Wollstonecraft'tan gelen itiraz.....	43
Özel alan/kamusal alan meselesi.....	45
Feminist siyaset bilimcilerde yurttaşlık.....	46
Kadınların siyasete katılımı.....	48
Cinsiyetçi işbölümü.....	50
Ulus-devlette kadınlar.....	53
Devletin eril yapısının eleştirisi.....	54
Kadın yurttaş kamusal alanda.....	58
Fırsat eşitliğinden sonuçlarda eşitliğe.....	58
Siyasal katılım için önerilen modeller.....	60
B- TÜRKİYE'DE KADIN VE SİYASET ÇALIŞMALARI.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KADINLARIN

OY HAKKI HAREKETİ

Kadınların Oy Hakkı Hareketinin Batı'daki İlk Örnekleri.....	77
Batı Harici Örneklerde Kadınların Oy Hakkı Mücadelesi.....	84
Rusya.....	85

Çin.....	88
Meksika	93
Türkiye	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CİNSİYET REJİMİ VE DİNAMİKLERİ

Siyaset: Tanımı ve çerçevesi	109
Politik bir tasarım olarak cinsiyet rejimi	113
Devlet Politikalarında Kadınlar.....	114
Cumhuriyet'in "yeni kadını"	119
1950 sonrasında kadınlara bakış.....	123
Türkiye'deki Siyasal Partilerde Kadın Politikası	133
Partilerde kota uygulaması	142
Partilerde kadın kolları	144
Kadın Hareketinin Eril Siyasete Getirdiği Eleştiri	151
Kadın örgütlülüğü / dayanışması	153
1950-1970 arası dönem	155
1980 sonrası dönem	157
2000 sonrası dönem	164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PARLAMENTODA KADINLAR

Kadınlara oy hakkı	176
Dünya parlamentolarında kadınlar	179
Parlametoya katılım.....	182
Parlamentonun yolunu açan dinamikler	185
Kadın hareketinin etkisi.....	185
Uluslararası sözleşmelerin ve örgütlerin etkisi	188
Siyasal partilerdeki değişim.....	191
Parlamentoların değişimi	193

Ruanda örneği üzerinden Türkiye'ye bakmak	201
Türkiye'de Parlamentoda Kadınlar	207
Parlamentonun kadın profili.....	218

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİNDE TÜRKİYE'DE PARLAMENTER KADINLAR: ENGELLER, İMKÂNLAR

Yönteme dair	227
Kadınlar ve Siyaset	232
A- Siyasete Katılma Aşamasını Belirleyen Toplumsal, Kültürel, Ekonomik Unsurlar	235
Aile, Eğitim, Çalışma Hayatı.....	235
B -Aday Gösterilme Aşamasındaki Siyasal Faktörler	268
Siyasal partilere katılım, aday olma süreci	269
Siyasal partilerde kotalar, kadın kolları, eşbaşkanlık	293
Siyasetin ilişki ağları.....	318
Feminizme bakış	330
C - Meclis'te Kadın Olmak	336
Politik beden olarak kadınlar.....	337
Eril bir mekân olarak Meclis	355
Meclis'te Söz Söylemek.....	373
SONUÇ.....	395
KAYNAKÇA.....	431

GİRİŞ

Kadınlar yurttaşlık haklarından nasıl dışlandılar? Bu dışlanmayla nasıl mücadele ettiler? Oy haklarını nasıl elde ettiler? Parla-mentolara ne zaman girdiler? Bugünkü oranlar nedir? Dünya ortalamasında kadınların bu kurumdaki temsili nasıl? Bu oranı artıran nedenler neler? Türkiye’de bu oran neden az? Bunda hangi faktörler etken? Devlet ve hükümet politikaları, siyasal partiler, kadın hareketi nasıl rol oynuyor? Türkiye’de vekil kadınların meclise geliş süreci nasıl? Siyasette hangi sorunlarla karşılaştılar, karşılaşıyorlar ve bunlarla nasıl baş ediyorlar?

Bu kitapta yer alan bölüm ve alt başlıklarda yukarıdaki soruların hepsine yanıt aranıyor. Bu soruların yanıtları bize, bu konudaki inadı her şeye karşın sürdürmeye kararlı olan kadın parlamenterler tarafından verilebilir. Her ne kadar 2019 yılına kadar ki süreçteki uygulamalar, çeşitli göstergeler ve tarihsel süreçteki olaylar kitabın kapsamındaysa da çalışmamın temelinde sözlü tarih yöntemiyle milletvekili kadınlarla yaptığım görüşmeler yer alıyor. Kadın parlamenterlerin siyasete girdiklerinde ve sonrasındaki Meclis sürecinde yaşadıklarını 1999, 2002, 2007 seçimlerinde parlamentoya giren kadın milletvekilleri ve kadın hareketinden belli isimlerle yapılan sözlü tarih görüşmelerinden aktaracağım. Kadınların siyasetle ilişkisini, bu alanda maruz kaldıkları cinsiyet ayrımcılığını onların deneyimleri üzerinden vereceğim. Önce ilgili literatürü özetleyeceğim. Türkiye’de kadın ve siyaset üzerine yapılmış çalışmalara bakacağım. Kadın ve siyaset meselesinin çeşitli dinamiklerini; yasal, kurumsal ve tarihsel unsurlarıyla Türkiye’deki cinsiyet rejimi temelinde inceleyeceğim. Kadınların parlamentodaki tarihlerine bakacak, kadın parlamenterlerin par-

lamentodaki deneyimlerini, tarihsel malzeme ve gazete haberleriyle sentezleyeceğim. Böylece kadın parlamenterlerin yaşamını, kendi anlatımları ve deneyimleri üzerinden somutlaştırarak göz önüne sermeye çalışacağım. Türkiye’de bu alandaki nicel azlığın nedenlerini incelemekle kalmayacak, bu sayının nasıl artacağına ilişkin üretilen politikaları da vereceğim.

Kitabımda eşit haklar mücadelesinin bir parçası olarak parlamenter siyaset içindeki kadınları inceleyeceğim. Siyaset elbette sadece parlamentoda yapılanla sınırlı değildir. Parlamento toplum için bağlayıcı kararların alındığı yerdir. Ancak karara etki eden çeşitli dinamikler vardır. Birçok yasal kazanımın arkasında toplumsal hareketler bulunur. Kadın hareketinin yürüttüğü kampanyaların, eylem ve mücadelenin etkisi büyüktür.

Siyasete girmiş, özellikle de bu alandaki çabalarının meyvesini olarak meclise gelen kadınlar, bize bir öykü anlatır. Bu öykü üç açıdan işimize yarayabilir. Öncelikle bu öykü, siyasetle uğraşan kadınlar için bir yol haritası çizebilir. Bu yol haritası “siz de milletvekili seçilebilirsiniz” demesinin yanı sıra, hedefe doğru ilerlerken bu kadınların baş etmek zorunda olduğu zorlukları da gösterebilir. Kadınların siyasal partilerde yaşadıkları ikinci boyutu oluşturur. Nasıl bir süreçten geçerek buraya geldiler? Ne kadarı siyasi parti deneyiminden geçti? Meclis’e ilk gelişlerinde parti deneyimleri var mıydı? Partiyle ilişkileri, milletvekili olmadan önce nasıldı? Daha sonra bu ilişki değişti mi? Tekrar ne zaman meclise geldiler? Meclise gelişlerinde süreklilik sağlandı mı? Siyasete ara verdiklerinde ilişki devam ettirildi mi? Parlamentoya girdikten sonra yaptıkları çalışmalar ise, üçüncü boyutu oluşturur. Vekil olarak yaptıkları çalışmalar, grup kararlarına uyup uymadıkları, komisyonlardaki üyelikleri, başkanlıkları, çalışmaları, gündem içi ve gündem dışı konuşma yapıp yapmadıkları gibi çeşitli konulara bu bahiste yer verilebilir.

Milletvekili kadınlar ve/veya bütünüyle Meclis, kadınların bireysel ve örgütsel harekette ifadesini bulan eylem ve söylemlerine

yanıt veriyorlar mı? Verdiler mi? Bu amaçla, parlamento dışında, kadın politikası yürütmeye çalışan kadın hareketine de bakacak, kadın örgütlenmelerinden belli başlı isimlerle yapılan görüşmelerle, parlamento dışındaki siyaseti ve bu siyasetin kadın vekillerle ilişkisini ortaya koymaya çalışacağım. Kadın hareketinin eylem ve söyleminin üzerinde ciddi oranda etkisi vardır. Kadın hareketi ile kadın parlamenterler arasındaki ilişkinin incelenmesi bu açıdan hayli önemlidir. Kadın hareketinin milletvekili kadınlardan ne beklediği sorusu da böylece yanıtlanabilir. Aslında iki tarafın da hem milletvekili hem de kadın hareketinden kadınların birbirlerinden neler bekledikleri, bu beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı da ortaya konulabilir.

Kitabın bölümleri, yöntemi

Kadınların siyasetteki eksik temsillerinin nedenlerini, diğer yazılı kaynaklar yanında siyasette belli bir yere gelmiş olan kadınlarla, kadın parlamenterlerle yaptığım sözlü tarih görüşmeleri üzerinden ortaya koymaya çalışıyorum. Bunu feminist siyaset bilimcilerin ilk bölümde anlatacağım teorik açılımlarını kullanarak yapmayı amaçlıyorum. Kadınların siyasal karar mekanizmalarına kendi nüfusları oranında neden katılmadıklarına yanıt arayacak, konuyu Türkiye’den, parlamenter kadınlarla yaptığım mülakatlar üzerinden ortaya koymaya çalışacağım.

Yukarıdaki saptamaların izinden giderek kitabın yöntemine ilişkin şu soruyu yanıtlamaya çalışayım: Kadınların siyasete katılımı nasıl araştırılabilir?

Öncelikle, çalışmamda feminist araştırmanın ilkeleri üzerinden gittiğimi belirtmeliyim. Kadınların siyasete katılımını, feminist siyaset bilimcilerin açtığı yoldan ilerleyerek yurttaşlık temelinde getirilen eleştiriler çerçevesinde ele aldıktan, konuyu teorik ve

tarihsel bağlamıyla ortaya koyduktan, Türkiye'deki siyasetle de ilişkilendirdikten sonra, parlamenter kadınların kendi deneyimlerine odaklandım. Sözlü tarih yöntemini kullanarak görüşmeler yaptım. Sözlü tarih, kadınların deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarma olanağını sunduğu için önemli bir araç olarak karşımıza çıkar.¹ Bu çalışma, bu nedenle sözlü tarih yöntemi ile elde edilen görüşmelere dayanıyor. Sözlü tarihle elde edilen veriler her zaman doğrudan kaynaktan alındığından, böyle bir imkânı araştırmacıya sunduğundan, araya herhangi başka bir yabancılaştırıcı unsur katılmasını önleyebilir. Elbette görüşmelerde soruların araştırma tasarımına uygun sorular olması, görüşmelerin samimiyeti, açıklığı da yöntemin değerini etkileyen unsurlardır.

Bu konuyu, dünyadaki ve özellikle Türkiye'deki yasaları, kurumları, mekanizmaları da hesaba katarak inceleyeceğim. Türkiye'de kadınların sosyal ve siyasal durumlarına ilişkin bilgiler de kitapta yer alacağı gibi, Türkiye'deki siyasete ilişkin temel bilgileri de ihmal etmeyeceğim.

Bu kitabın teorik sorunlarının anlatıldığı birinci bölümde, feminist siyaset bilimcilerinin bana yol gösteren eserlerini özetleyeceğim.

Araştırmam, 21, 22, 23 dönemlerinde (1999, 2002, 2007) parlamentoya girmiş, benimle görüşmeyi kabul eden siyasal partilerin kadın milletvekilleriyle yapılan sözlü tarih çalışmasının bulgularına dayanıyor. 72 milletvekili kadınla görüşme gerçekleştirdim. İki ayrı dönemde parlamentoya seçilenlerle farklı yıllarda tekrar konuştum. Ayrıca kadın hareketinden sekiz aktivistle de görüştüm. Siyasal partilerin programları, tüzükleri ve devlet politikalarını araştırma kapsamına aldım. Seçim dönemlerine ilişkin gazeteleri taradım. Ayrıca feminist siyaset bilimcilerin ortaya çıkardığı, geliştirdiği teorik çalışmalarından da yararlandım.

İlaveten bu çalışmada başka kaynaklara da başvurdum. Milletvekili kadınların Meclis'teki faaliyetlerini ortaya koymak için

---

1 Gluck-Patai (1991); İlyasoğlu, 1996, 1998; Çakır, 2007a.

Meclis tutanaklarına baktım. Bu tutanaklar Meclis atmosferini anlamak açısından önemliydi.

Siyasal partilerin tüzüklerinin, programlarının ve web sitelerinin yanı sıra parti liderleri ve parti ileri gelenleriyle görüşme yapmasam da, onların basında yer alan ifadelerini incelemeyi ihmal etmedim. Ayrıca, dünya ülkeleri çerçevesinde seçim sonuçlarını da değerlendirdim. Tüm bunlar bize Türkiye'deki politikanın niteliksel bir değerlendirmesini, konunun altında yatan sorunların ifşa edilmesini ve genelleştirilebilmesi imkânını verebilir.

Kadın milletvekillerinin meclis içinde ve dışında kadın örgütleriyle ve kadınların talepleriyle ilişkisine, kadın faaliyetlerine katkı ve katılımlarına da bakmaya çalıştım. Kadınların siyasetteki durumuna ilişkin kadın hareketinin çabalarını göz ardı etmedim. Bu konuya, kadın hareketinin eylemleri, kampanyaları, medeni ve ceza kanunu platformları ve e-gruplar üzerinden bakmaya çalıştım.

Arşiv belgeleri, dergi/gazete koleksiyonlarını da gözden kâçtırmamaya çalıştım. Bu üç dönemi kapsayan seçim kampanyalarındaki afişler, broşürler, demeçler, gazete ilanlarını çalışma kapsamına dahil ettim. Fakat bu çalışmada sözlü tarih görüşmelerini öne çıkarmak istediğimden bu malzemeleri başka bir çalışmaya ayırdım.

Kitapta, siyaset bir erkek kulübü olarak tanımlandı. Yapılan sözlü tarih görüşmelerinden yararlanılarak bu kulübün yapısı ortaya konulmaya çalışıldı. Burada yer almanın kadınlar açısından ne tür sorunlar yarattığı açık edildi. Görüşmeler belli bir kurgu içinde verilmeye çalışıldı. Hem kulübün yapısı ve kadınlara yaşattığı sorunlar yaşanan gerçek deneyimler üzerinden somutlaştırıldı, hem de çözüme ilişkin saptamalar yine görüşmeler üzerinden verildi. Ayrıca, siyasal partilerin ürettiği ve üretmediği politikalara bakıldı.

Özellikle kadınların siyasetle ilişkisi ve tarihçesine ilişkin süreci anlatırken kadının siyasete katılımının basında nasıl algılandığını görmek önemlidir. Özellikle karikatürler, konuya ilişkin tepkileri /

onayları gösteren önemli örneklerdir. 1994'te –o yıllarda çalıştığım kurum olan– İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi için yaptığım “Osmanlı'dan Günümüze Basında Karikatürlerle Siyaset ve Kadın: 1908-1994” isimli bir karikatür sergisinin araştırmasında bunu çok açık görmüştüm.

Kitabın sonunda, kadın vekillerin kısa biyografilerini vermeyi önemsesem de, bu biyografilerin TBMM web sayfasında yer alması üzerine bundan vazgeçtim. Sadece özgeçmişler değil, önergeler ve Meclis konuşmaları, tutanaklar internet ortamında herkese açıktır. Teknolojinin aleniyeti güçlendiren bir imkân olarak kullanıldığını görmek memnuniyet veriyor.

Kitapta, kadınların siyasetteki durumlarını sorunsallaştıran çeşitli feminist siyaset bilimcilerin çalışmalarında ortaya çıkan saptamadan hareket ediliyor: Siyasetin bir erkek kulübü içinde cereyan eden bir faaliyet olduğu saptamasının geçerliliği destekleniyor. Bu temel saptama, kitabın beşinci bölümünde, milletvekilleriyle yapılan görüşmeler üzerinden ortaya konuluyor.

Kadınların parlamentodaki sayısının ve etkinliklerinin az olduğu, kadınların siyaset işini benimseyemedikleri, bu yüzden başarılı olamadıkları ya da erkekleştikleri türünden yargılar öne sürülüyor olabilir. Bu yargıların bazıları doğru bile olabilir. Ancak bu nedenler tam da sonuçları belirleyen çok önemli faktörlerdir. Parlamentodaki siyasal partilerin iç işleyişi ve parlamentonun çalışma kuralları farklı olabilir. İsteyenin kürsüye çıkıp konuşabildiği bir süreç işlemez. Bazı parti içi dinamikler gözetilir. Kadınların Meclis'teki faaliyetlerine veya kamuoyuna yansıyan işlerine bakıldığında, benim de bir zamanlar çalışmama ara vermeme, uzaklaşmama neden olan bir sonuca varabiliriz. Suçu kadınlara atmadan, gerçekte olanı ortaya koymak için siyasetin nasıl işlediğini, nasıl çalıştığını, mekanizmaları ve kurumları açısından incelemek ve kadına bu mekanizma ve kurumlarda nasıl bakıldığıyla, kadınların bu mekanizma ve kurumlardaki deneyimleriyle ilgilenmek gerekiyor. Bu konu, ilgili teorisyenlerce feminist devlet teorileri

başlığında gruplanabilir; devletin, bürokrasinin, siyasal partilerin hem örgüt hem de işleyiş açısından tarihsel geçmiş de ihmal edilmeden kadınlar açısından mercek altına alınabilir. Kitapta bu feminist devlet teorileri detaylandırılmıyor. Ancak görüşmeler bu teorik bakışla ele alınarak kitabın tüm bölümlerine yansıyor.

Kitabın çalışma yönteminin yer aldığı girişten sonra, ilk bölümde, kadın yurttaşlığına feminist siyaset bilimcilerin çalışmaları üzerinden bakılıyor; Türkiye'deki kadın ve siyaset çalışmaları özetleniyor.

İkinci bölümde kadınların oy hakkı hareketinin tarihçesine bakılıyor, çeşitli coğrafya ve ülkelerde kadınların yürüttükleri oy hakkı mücadelesi anlatılıyor. Kadınların Meclis'e giden yoldaki mücadeleleri, Batı ve Batı dışı örnekler üzerinden İngiltere, ABD, Fransa, Almanya, Rusya, Çin, Meksika, Türkiye gibi örnekler üzerinden örnekleniyor.

Kitabın üçüncü bölümünde, ataerkil sistemin devlet politikalarıyla nasıl şekillendiği, bunun eril devlet yapısına nasıl dönüştüğü meselesi irdeleniyor. Politik bir tasarım olarak Türkiye'deki cinsiyet rejimine bakılıyor. Türkiye'deki kadınların Meclis (TBMM) deneyimine geçmeden önceki meselelere odaklanıyor. Kadınlar açısından siyasetin nasıl işlediği araştırılarak, aşağıdaki soruların yanıtı aranıyor: Türkiye'deki cinsiyet rejimi içinde, 1935'ten itibaren kadınlar siyasete nasıl dahil edildiler? Dönemlere ve siyasal partilere göre kadınlara siyasette nasıl yer verildi, araçsallaştırıldılar mı? Kadın hareketi, bu siyasetin oluşumunda etki yarattı mı? Yukarıdaki sorulara yanıt vermeye çalışırken, erkek egemen yapının eril toplum ve devletteki süreçleri, görüşme yaptığım vekil kadınların sözleriyle beşinci bölüm boyunca örnekleniyor.

Dördüncü bölümde, dünyada ve Türkiye'de, parlamentoda kadınlara bakılıyor; parlamentoda temsili, katılım oranları, kadın katılımın dinamikleri ve katılımı artırma konusunda geliştirilen stratejiler inceleniyor. 1935-2018 arası dönem baz alınarak Türkiye parlamentosundaki kadın temsiline tarihsel ve oranları, dönem-

ler üzerinden değerlendiriliyor. Tüm bunlar Türkiye'deki parti ve seçim sistemleri hakkındaki bilgiler de ihmal edilmeden veriliyor.

Beşinci bölümde, sözlü tarih görüşmelerinden hareketle, parlamenter kadınların siyasetteki deneyimleri mercek altına alınıyor, bir kadın olarak kadınların burada yaşadığı sorunlar, bunlara buldukları çözüm yollarıyla birlikte aktarılıyor. Bu kulübün erkek kulübü olarak varlığı ve devamlılığındaki nedenlere bakılıyor, buraya girişin kadınlar açısından yarattığı zorluk ortaya konuluyor. Sözlü tarih görüşmeleri üzerinden kadınların parlamento deneyimlerine bakılırken, konu Türkiye'de parlamenter kadınların parlamento girmeden önceki süreçte yaşadıkları meseleler ve yapılar, siyasete katılım aşamalarını oluşturan toplumsal, siyasi, kültürel hususlar; aile, eğitim ve meslek hayatı gibi konular üzerinden ortaya konuluyor. Siyasal unsurlar, aday olma süreçleri ve partiyle ilişkiler olarak ortaya konuluyor; siyasal partilerin kurumsal, örgütsel, ideolojik yapısından kaynaklı sorunları irdeliyor; partilerde kadınların katılımını sağlamak için bir "kadın politikası" olup olmadığına bakılıyor. Siyasetin ilişki ağlarına da yer veriliyor. Parlamentoda kadın olmak bahsi ise mekân, beden ve söz üzerinden anlatılıyor. Milletvekili kadınların anne ve eş olarak cinsiyet rolleri arasında yaşadığı ikircikli durumun yarattığı sorunlara yer veriliyor. Meclis'teki kadın siyasetçilerin durumu, deneyimleri, partileriyle ve seçmenle ilişkileri de dahil edilerek göz önüne seriliyor.